

'Mizahın hasmı ve hempası bellidir!'

Mizah dergilerinin ve pek çoğu içimizden çıkan tiplerin bir dökümünü yapan "Muhalefet Defteri: Türkiye'de Mizah Dergileri ve Karikatür"; Akbaba'dan Girgiri'a, LeMan, Penguen ve Uykusuz'a kadar ülkemizde yayımlanmış bütün dergileri etraflıca ele alıyor. Dergilerin perde arkalarını anlatmasının yanı sıra Zalim Şevki, Avanak Avni ve Abdülcanbaz'ın ardındaki yerli, yabancı esin kaynaklarını gösteriyor. Levent Cantek ve Levent Gönenc'in hazırladığı inceleme, mizahın gücünü ve muhalif mizahın güçlüyü korkutan niteliği ile cesaretini de ortaya koyarken Türkiye'de mizahın tarihini yazıp sosyo-politik anlamda iktidar-muhalefet haritasını çıkarmayı hedefliyor. Cantek ve Gönenc, "Muhalefet Defteri"ni anlattı.

■ **GÖNENÇ:** Siyaset, mizah için her zaman iyi bir malzemedir. Okur, söyleyemediğini mizahçının, karikatürçünün söylemesini ister. Böyle bakınca mizah siyasetten kendini soyutlayamaz ya da bunu ancak bir noktaya kadar yapabilir. Mutlaka gündeme temas eder, siyasete bulaşır. Türkiye'de mizahın tarihini yazarken sosyo-politik anlamda "iktidar-muhalefet" haritasını da çıkarmak gerekiyor. Kitapta biraz da bunu yapmaya çalıştık.

■ **Mizahın bu sosyo-politik alanda entelektüel bir iddiası olduğunu düşünüyor musunuz?**

■ **CANTEK:** Mizah temelde bir his. Entelektüel iddiası olması gerekmiyor. Onu nasıl kullanacağımıza bağlı olarak ayrıca bir anlam kazanabilir. Muktedir karşısında alt kültürler, azınlıklar, muhalifler veya sanatçılar mizaha başvurabilir, baskıyı mizah yoluyla alenileştirerek eleştirebilir.

"KARİKATÜR, ÇOĞUNLUK DEĞERLERİNDEN BESLENİR"

■ **Karikatür ötekileştirilenlere karşı nasıl bir tavır benimsemiş?**

■ **CANTEK:** Karikatür, genelleme yapıyorum, popüler bir sanattır; çoğunluk değerlerinden beslenir. Herkesin kızdığına kızan, güldüğüne gülen bir yönü vardır. Siz, bir gazetede çiziyor, bir mizah dergisinde çalışıyorsanız çoğunluk değerleriyle ve zamanın hâkim yargılarıyla uyumlu olmak zorundasınız. Memleket karikatürü, tarihini inceleyerek kabul edelim, rejimin düşman saydığı her şeye düşmanlık göstermiştir. Her türlü azınlık, her türlü muhalif görüş, çoğunluk değerleriyle uyumsuz farklı milliyetler, marjinaler tahkir edilmiştir. Demokrasi kültürü geliştikçe bu yargılayıcı tutum, tektipleşmekten çıkıyor.

■ **GÖNENÇ:** Katılıyorum, karikatür bir popüler kültür ürünü. Dolayısıyla "satmak" için popüler değerlere, popüler söylemlere ihtiyaç duyabilir, prim verebilir. Bir sınır da olmalı tabii. Günümüzde insan hakları hukukunda kabul edilen "insan onuru" en iyi ölçüt gibi geliyor bana.

■ **Türkiye'de sol eğilimli dergilerde karikatüre daha çok yer verilmesinin nedeni nedir?**

■ **GÖNENÇ:** Bir sebebi solun yıllar yılı muhalefete yer alması. Karikatür bu yayınlarda muhalif duruşun çizgili ifadesi olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye'de solun etkilendiği ve takip ettiği ülkelerdeki yayın- ➤

Levent Cantek - Levent Gönenc

GAMZE AKDEMİR

gamzebaharakdemir@gmail.com

Muhalefet Defteri'nde nereden yola çıktınız, temel meseleniz neydi?
■ **LEVENT CANTEK:** Böyle bir çalışma yaparken ister istemez mesele ettiklerinize yoğunlaşıyor, ayrıntıları betimliyor, farklı açılardan tartışmaya çalışıyorsunuz. Biz önce tarihsel bir perspektif çizdik, sonra karikatürün doğasını, açmazlarını ve gücünü irdelemek istedik. Önemli dergileri, iddiaları

ve siyasetle ilişkisini anlatmaya çalıştık.

■ **LEVENT GÖNENÇ:** Bizden önce de karikatür ve mizah üzerine yapılmış çok önemli ve değerli çalışmalar var. Hepsini bize yol gösterdi. Galiba biz biraz daha "akademik" bakmayı denedik. İki-mizin de akademik bir arka planı olmasıyla ilgili olabilir bu ama nihayetinde, mizah ve karikatür Türkiye'de çoktan bu "akademik" ilgiyi hak ediyor. Kitabı yazarken zihnimizi kurcalayan temel meselelerden biri de buydu.

"KAMU DEĞİŞTİKÇE MİZAH DA DEĞİŞİR"

■ **Mizahın siyasetle ilişkisi, etkileşimi konusunu öne alarak devam edelim; nasıl bir etkileşimdir bu?**

■ **CANTEK:** Siyaseti ve siyasetçileri

temel alan bir mizah, siyasetin aktüalitesine bağlıdır; liderlere, siyasetçilere, kararlara, krizlere, çekişmelere ve seçimlere dayanır. Siyasi mizah, bunun yanı sıra kamusalığın ve medyanın da bir parçasıdır. O kamusalık neleri içeriyor, o medya nasıl varoluyorsa o mizah da o hamurdan yoğrulur; o espri ve mizahın hasmı ve hempası bellidir. Demokratik rejimleri etkilediği için söylüyorum; Fransız Devrimi'nden bu yana ülke kamusalıkları milliyetçi, seküler ve moderndir. Buna muhalefet edenler hasımlaştırılır. Bizim mizahımız bu çerçevenin dışında değil elbette. Muhalifleri rejim dışı gösterme iştahı, medyanın, siyasetin ve bu çerçevede kullanılan mizahın motiflerindedir. Memleket kamusalığı ve çoğunluk değerleri değiştikçe mizah da değişir.

larda da karikatür önemli bir yer işgal ediyordu. Bunun da bir etkisi olabilir.

■ **KARİKATÜRLE DEMOKRASİ ARASINDA BİR İLİŞKİDEN SÖZ EDİLEBİLİR Mİ?**

■ **GÖNENÇ:** Siyasi karikatür ve demokrasi arasında her zaman doğrudan bir ilişki kurulabilir mi, bilmiyorum. Kitapta pek çok örneğini verdik; anti-demokratik karikatür örnekleriyle dolu karikatür tarihi. Dolayısıyla bu meseleyi bizatihi bir sanat alanı ve ifade hürriyeti aracı olarak karikatürün doğası bağlamında tartışmak gerekiyor sanırım.

■ **PEKİ, BU NOKTADA SIZCE MİZAHIN SOSYAL VE SİYASİ GELİŞMELERİ OLUMLU ETKİLEME GÜCÜ VAR MI?**

■ **CANTEK:** Mizahın, toplumları ve siyasi iktidarları dönüştürdüğünü, onlar üzerinde büyük bir siyasi etkisi olduğunu söylemek çok doğru değil ama hiç yok demek de saçma. Benim ölçüm şu; sözünüz, çizginiz, hikâyeniz, hatta kıkırdamanız, muktedirleri rahatsız ediyorsa orada muhalif ve rahatsız edici bir şey vardır. Mizahı sadece siyasal iktidara ve siyasi rekabetle düşünmeyip onun gündelik hayatı dönüştürücü etkisini de hesap edelim. Mizah, eleştiri kültürünü, ifade özgürlüğünü ve demokrasi algısını besleyen bir "medium". Gözle görünmeyebilir ama hayat sürekli endişeye, yasa, eleme ve kahurlanmaya dayanıyor, sadece bizde değil her yerde böyledir; yönetenler, ölümlerden, şehitlerden, intikamdan söz eder. Böyle bir auranın içinde mizah bir sinyaldir.

■ **KUŞKUSUZ ÇOK ZOR VE TEHLİKELİ DE BİR İŞ...**

■ **GÖNENÇ:** Mizahçı hınzırdır. Açıkça söylerse başına iş geleceğini bilir ama yine de söylemek istediğini söyler. Can Yücel, mizah yüklü şiirlerini yazarken "mecburiyet hâlâ oturuyor

Turhan Selçuk

tahtında, bu yüzden böyle şiirler yazıyorum" derdi. Kulağımıza küpe olsun...

■ **CANTEK:** Kolay iş değil, neşe sahiden cesaret istiyor, bize hayatın asıl yüzünü hatırlatıyor.

"GÜLEN DEĞİL, BAĞIRAN BİR TOPLUM OLUYORUZ"

■ **En çok da bundan seviliyor galiba. Sadece bizde değil yurtdışında da böyle bu.**

■ **CANTEK:** Mizah dergileri, hemen her kültürde ilgi çeker, her zaman çok satan yayınlar olur. Pek çok farklı nedenle ilgi çekerler komik bir abartıları vardır, ciddiyetle alay ederler, ebeveynlerle, öğretmenlerle uğraşırlar, geleneği eleştirirler, ergen bir lafazanlık taşırlar, neşeli bir meydan okuyuculukları vardır. Argo kullanır, erotizmin sınırlarında gezinirler. Biz de sevdiğimiz mizah dergilerini, global ölçütlerle bakarsak tuhaf ve şaşırtıcı bir çeşitlilikte bir çizgi ve hikâye zenginliğimiz var. Yüksek satışlı yayınlarımız, nitel ve nicel çok üreticimiz oldu.

Oğuz Aral

■ **GÖNENÇ:** Biz mizahı seven bir toplumuz. Epeydir "gülmeğe ayıptır, tebessüm edelim" şiarının arkasına takıldık ve sanki gülen değil bağırın bir toplum olmaya doğru gidiyoruz. Geçmişte ne kadar çok güldüğümüzü hatırlayalım ve bu konuda ne kadar büyük bir birikimimiz olduğunu...

"GİRGİR, ÇİZERLİĞİ MESLEK HALİNE GETİRDİ"

■ **Şimdi sözü biraz da 1950 Kuşağı çizerlerine getirmek istiyorum. Sol ile nasıl bir temas kurmuşlar?**

■ **GÖNENÇ:** 1950 Kuşağı çizerleri, en başından beri bilinçli olarak sol cemahta mı duruyordu, emin değilim. Şöyle bir kolaycılığımız var; Demokrat Parti karşıtlığı "sol" dur. Oysa böyle değil. 1950 Kuşağı çizerlerinin çoğu apolitikler başlangıçta. Onlar da solu, Türkiye'deki entelektüel camia solu öğrendikçe öğrenir; özellikle 1961 Anayasası'nın sağladığı geniş özgürlük ortamında olur bu. Üstelik tümü de bu çabaya girmez. Bu kuşağın en büyük katkısı; Türkiye dışında ne olup bittiğini izlemesiydi.

■ **Özel bir bölüm ayırdığınız Gırgır'ın farkını, Türk karikatürü ve mizah dergiciliğine katkısını burada da değerlendirmenizi isterim...**

■ **CANTEK:** Gırgır, matbaa teknolojilerinin fazlasıyla geliştiği, karayollarının yaygınlaşmasıyla ülke çapında gazete-dergi dağıtımının yapıldığı bir çağda, büyük bir medya şirketi tarafından yayımlanıyor. 1960'a kadar büyük

gazeteler yüz bin, çok satar dergiler en fazla on ya da yirmi bin satar, on yıl sonra gazeteler milyona, dergiler yüzüne ulaşırdı. Bunu niye söylüyorum?

Çok satar olma iddiası veya zorunluluğu, dergi içeriğini belirler. Gırgır, herkesin anlayabileceği basitlikte, kimenin siyaseten rahatsız olmayacağı bir mesafede yayın yaptığı için çok sattı. Dolayısıyla daha önce etkisi olmuş her gerdiden ve akımdan, hem siyaseten hem de estetik olarak farklıydı. Daha iyiydi ya da kötüydü demiyorum. Karikatürü ve mizah dergisini, ülke çapında popülerleştiren, çizerliği bir meslek hâline getiren büyük ve benzersiz bir mecaz oldu. Hiçbir dergi onun kadar telif vermemişti, hiçbir dergi karikatüre onun kadar ilgi yaratmamıştı.

■ **Son olarak bugünkü mizah üreticilerine ne öneriyorsunuz?**

■ **GÖNENÇ:** Bugünkü mizah üreticilerinin dünyayı daha iyi takip etmesi gerekiyor. Hayat çok hızlı akıyor. Her sanat dalı gibi mizah ve karikatür de bunu yakalamalı ve peşine düşmeli... ■

Muhalefet Defteri: Türkiye'de Mizah Dergileri ve Karikatür / Levent Cantek, Levent Gonenç / Yapı Kredi Yayınları / 228 s.

Ferruh Dogan

Levent Cantek ve Levent Gonenç, "Muhalefet Defteri" ile Türkiye'de yayımlanmış hemen tüm mizah dergilerinin ve onların tiplerinin bir tarihçesini çıkarıyor. En uzun soluklu dergi Akbaba'dan Türkiye'nin dört bir yanına ulaşmayı başarmış Gırgır ve 2000'li yıllarda en çok okunan LeMan, Penguen ve Uykusuz'a kadar uzanıyor inceleme...